

Η εκπαίδευση της γυναίκας και του άνδρα στο Βυζάντιο και ρόλος των μοναστηριών

Η εκπαίδευση στο Βυζάντιο

Η καλή μόρφωση ήταν το ιδανικό κάθε Βυζαντινού. Μάλιστα, η απαιδευσία και η έλλειψη πνευματικής καλλιέργειας θα μπορούσε να θεωρηθεί σχεδόν έγκλημα για τα δεδομένα της εποχής. Οι αμαθείς συνήθως περιγελούνταν από τον κόσμο ακόμα και αν κατείχαν υψηλά αξιώματα, όπως για παράδειγμα του αυτοκράτορα ή του πατριάρχη, ενώ αυτοί που είχαν πλούσιο πνευματικό κόσμο εγκωμιάζονταν μέχρι και από τους συγγραφείς σαν την Άννα Κομνηνή. Οι Βυζαντινοί είχαν σεβασμό για τη μάθηση και ιδιαίτερη εκτίμηση για τον πνευματικό πολιτισμό των αρχαίων Ελλήνων, επηρεασμένοι από τον κλασικό κόσμο. Συνεχώς η ελληνική παράδοση προσέφερε νέες εμπνεύσεις και είχε αναγεννητική επίδραση στη φαντασία τους. Το 10ο και τον 11ο αιώνα η ελληνική κληρονομιά ήταν πηγή αναβαπτίσματος και αναγεννήσεως του καλλιτεχνικού αισθήματος με την τέχνη, και του θεωρητικού στοχασμού με τη φιλοσοφία.

Τα είδη της εκπαίδευσης

Υπήρχαν τρία είδη εκπαίδευσης: η κοσμική, η εκκλησιαστική και η μοναστική εκπαίδευση, από τις οποίες μόνο η κοσμική και η εκκλησιαστική ήταν οργανωμένες και η μοναστική παρεχόταν στα μοναστήρια για αυτούς που έτειναν στην μοναστική ζωή.

Η κοσμική εκπαίδευση

Τα κοσμικά σχολεία δίδασκαν τα κλασικά γράμματα και διατηρούνταν μέχρι τους τελευταίους αιώνες της Δυτικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Σταδιακά παρήκμασαν και τα σχολεία των κατώτερων βαθμίδων έκλεισαν ή λειτουργούσαν μόνο για τις ανώτερες τάξεις. Ακόμη ήταν ιδιωτικά ή εκκλησιαστικά, τα παιδιά πήγαιναν σ' αυτά σε ηλικία 6 έως οκτώ ετών και οι γονείς τους πλήρωναν τα δίδακτρα σε είδος ή σε

χρήματα. Πολλές φορές όμως η ακρίβεια της ιδιωτικής εκπαίδευσης την έκανε μη προσιτή στους περισσότερους ανθρώπους.

Οι βαθμίδες και τα μαθήματα

Υπήρχαν δύο βαθμίδες στην εκπαίδευση: Η προπαιδεία, που αντιστοιχεί στο σημερινό δημοτικό και διαρκούσε 3 ως 4 χρόνια και η εγκύκλιος παιδεία, που αντιστοιχεί στο γυμνάσιο και το λύκειο, διαρκούσε 4 χρόνια και φοιτούσαν μαθητές από τα 12 ή 14 χρόνια τους. Όσοι μαθητές κατέληγαν να έχουν απόθεμα αντοχών τότε πήγαιναν και για σπουδές στο Πανεπιστήμιο. Όταν τα παιδιά γίνονταν έξι ετών μάθαιναν γραμματική ή το «ελληνίζειν την γλώσσαν». Εκτός από το διάβασμα, το γράψιμο, τη γραμματική και το συντακτικό, όπως τα εννοούμε σήμερα, εξυπακούοταν επίσης μια γνώση των κλασικών καθώς και σχόλια στους κλασικούς ιδίως στον Όμηρο που τα έργα του τα αποστήθιζαν, τα οποία μετά είχαν την δυνατότητα να αναγνωρίσουν. Και τους άλλους ποιητές τους διάβαζαν και τους μάθαιναν, κανένας όμως δεν είχε την ανώτατη αυτή θέση που διατήρησε έως το τέλος ο Όμηρος. Σε ηλικία δεκατεσσάρων χρονών οι μαθητές περνούσαν στη Ρητορική, μάθαιναν την ορθή προφορά και μελετούσαν τον Δημοσθένη καθώς και άλλους ρήτορες και πεζογράφους. Μετά την Ρητορική έπρεπε να σπουδάσουν την τρίτη επιστήμη, τη Φιλοσοφία και τις τέσσερες τέχνες, δηλαδή την Αριθμητική, την Γεωγραφία, την Μουσική και την Αστρονομία. Μπορούσε επίσης ο μαθητής να διδαχθεί Νομική, Ιατρική και Φυσική. Παράλληλα στα παιδιά έδιναν και θρησκευτική μόρφωση. Τα θρησκευτικά όμως τα δίδασκαν χωριστά και οι δάσκαλοι ήταν κληρικοί. Τα παιδιά μάθαιναν ολόκληρη την Βίβλο. Μετά τον Όμηρο, η Βίβλος ήταν η κυριότερη πηγή νύξεων και παραπομπών στη βυζαντινή λογοτεχνία.

Η Εκκλησιαστική εκπαίδευση

Στην Εκκλησιαστική εκπαίδευση, οι μονές μεριμνούσαν για την παροχή κάποιας μορφής στοιχειώδους εκπαίδευσης στους δόκιμους ή αρχάριους μοναχούς, οι οποίοι συνήθως ήταν έφηβοι. Οι μαθητές διδάσκονταν την ιερή ακολουθία, το Ψαλτήρι, την Αγία Γραφή και για πρακτικούς λόγους, ορθογραφία, γραμματική, στενογραφία και

καλλιγραφία, προκειμένου να εργαστούν ως γραμματείς ή αντιγραφείς. Εφόσον διέθεταν τα κατάλληλα προσόντα, εκπαιδεύονταν στη μουσική ώστε να γίνουν ψάλτες, στη μετρική και ποιητική για να συνθέτουν ύμνους και τέλος στην αγιογραφία. Παράλληλα με τα εκπαιδευτικά ιδρύματα λειτουργούσε στην Κωνσταντινούπολη και η «Πατριαρχική Σχολή» ή «Ακαδημία», η οποία υπαγόταν απευθείας στο Οικουμενικό Πατριαρχείο. Η Πατριαρχική Σχολή έπαιξε σημαντικό ρόλο στο εκπαιδευτικό σύστημα της πρωτεύουσας μέχρι και την κατάληψη της Πόλης από τους Φράγκους το 1204, οπότε και έπαυσε να λειτουργεί.

Η Μοναστική εκπαίδευση

Τα μοναστηριακά σχολεία αποτέλεσαν αρχικά μια πρακτική αναγκαιότητα, καθώς τα αγόρια που αφοσιώνονταν στη θρησκεία ήταν συνήθως μικρής ηλικίας και έπρεπε να μάθουν ανάγνωση και γραφή για να μελετούν τις Γραφές. Οι μαθητές μπορούσαν να είναι εσωτερικοί, δηλαδή με προορισμό τον μοναστικό βίο ή εξωτερικοί και υπήρχαν αντίστοιχα εσωτερικά και εξωτερικά σχολεία χωρίς δίδακτρα, τα οποία δέχονταν δωρεές. Η πειθαρχία ήταν αυστηρή και επιβαλλόταν από τους μοναχούς που φρόντιζαν για την τήρηση των κανόνων από τους νεότερους. Η διδασκαλία ήταν προφορική και από μνήμης και οι τιμωρίες συχνές και αυστηρές. Διδάσκονταν τα λατινικά και οι επτά «ελευθέρια τέχνες»: Την τριοδία (trivium): γραμματική, ρητορική και διαλεκτική ή λογική και την τετροδία (quadrivium): αριθμητική, γεωμετρία, αστρονομία και μουσική. Τα λατινικά ήταν υποχρεωτικά, γεγονός που δυσκόλευε τη φοίτηση, καθώς δεν ήταν η καθομιλουμένη γλώσσα. Μετά την ολοκλήρωση αυτής της βασικής εκπαίδευσης οι μαθητές μπορούσαν να σπουδάσουν θεολογία. Στα μοναστηριακά σχολεία η πιο σημαντική άσκηση ήταν η πειθαρχία στον Κανόνα και η θρησκευτική παιδεία, καθώς ο στόχος ήταν η σωτηρία της ψυχής.

Η Ανώτερη εκπαίδευση

Όσον αφορά την Πανεπιστημιακή εκπαίδευση, στη Βυζαντινή αυτοκρατορία ανέκαθεν λειτουργούσαν πολλές ανώτερες σχολές, ιδίως ιερατικές, ιατρικές και προ πάντων νομικές στην Αντιόχεια, στην Αλεξάνδρεια, στη Βηρυτό, στη Θεσσαλονίκη, στην Κωνσταντινούπολη.

Το πρώτο Πανεπιστήμιο ιδρύθηκε στην Κωνσταντινούπολη στις 26 Φεβρουαρίου του 425 από τον Θεοδόσιο το Β΄. Κατά τον 9ο αιώνα εγκαταστάθηκε στον περίβολο του παλατιού, στη Μαγναύρα, γι' αυτό και ονομάστηκε Πανδιδακτήριο της Μαγναύρας. Η λειτουργία του σταμάτησε οριστικά με την Άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1453. Στο Πανδιδακτήριο διδάσκονταν η Φιλολογία, η Γραμματική, η Φιλοσοφία, που περιελάμβανε τα Μαθηματικά, τη Ρητορική και το Ρωμαϊκό Δίκαιο. Οι Ίσαυροι ονόμασαν τη σχολή «Οικουμενικόν Διδασκαλείον». Μεγάλη τομή στην Πανεπιστημιακή Εκπαίδευση έκανε ο Καίσαρας Βάρδας, που εγκατέστησε αυτό το Πανδιδακτήριο στο ανάκτορο της Μαγναύρας το 849 για να διδάσκεται εκεί η «έξω σοφία» και η «θύραθεν παιδεία». Η φοίτηση για τους φοιτητές ήταν δωρεάν. Σπουδαίες μορφές του ιδρύματος αυτού ήταν ο Λέων ο μαθηματικός και φιλόσοφος, ο οποίος διετέλεσε και Αρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης, ο Μέγας Φώτιος και ο Μιχαήλ Ψελλός. Ο Καίσαρας Βάρδας πολλές φορές παρακολουθούσε αυτοπροσώπως τις εργασίες της Σχολής και επέβλεπε διδάσκοντες και διδασκομένους. Τον 11ο αιώνα, ο Κωνσταντίνος Θ΄ ο Μονομάχος, όρισε ως επικεφαλής επιτροπής τον σοφό Μιχαήλ Ψελλό και ζήτησε να γίνουν μεταρρυθμίσεις στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Με διάταγμα του αυτοκράτορα ιδρύθηκαν δυο Σχολές: το «Διδασκαλείον των Νόμων και η Φιλοσοφική με το όνομα «Γυμνάσιον». Στην νομική σχολή διδασκόταν η νομική επιστήμη για τη δημιουργία ολοκληρωμένων νομικών, δικαστών και κρατικών υπαλλήλων. Στην φιλοσοφική Σχολή διδάσκονταν όλες οι άλλες επιστήμες. Η σχολή αυτή έδωσε τεράστια ώθηση στη διανοητική ανάπτυξη και τη Φιλοσοφική σκέψη του Βυζαντίου. Το «Διδασκαλείον του Νόμου», είχε μεγάλη επίδραση στο εξωτερικό. Μετά την Φραγκοκρατία έχουμε αναβάθμιση της Ανώτατης Εκπαίδευσης. Η Νίκαια έγινε σπουδαίο κέντρο σπουδών. Ιδρύθηκαν εκπαιδευτήρια, βιβλιοθήκες και προσκλήθηκαν να διδάξουν σπουδαίοι καθηγητές της Φιλοσοφίας, της Ιατρικής, των Μαθηματικών, της Ρητορικής.

Η Εκπαίδευση των κοριτσιών

Τα κορίτσια κοντά στις μητέρες τους μάθαιναν να κεντούν, να πλέκουν και να υφαίνουν. Δεν πήγαιναν σχολείο σε αντίθεση με τα αγόρια, ή αν μάθαιναν έστω και τις πιο στοιχειώδεις γνώσεις στην γραφή και την

ανάγνωση επειδή προέρχονταν από εύπορες οικογένειες, τότε θεωρούνταν πολύ μορφωμένα. Κυρίως όμως έμεναν αμόρφωτα, ενώ οι περιπτώσεις των γραμματισμένων γυναικών ήταν δακτυλοδεικτούμενες (π.χ. Υπατία, Άννα Κομνηνή κ.α.).

Τα μοναστήρια

Μια ισχυρή τάση πολλών χριστιανών των πρώτων χρόνων ήταν ο ασκητισμός. Τα μοναστήρια που αναπτύχθηκαν στην Ευρώπη ήταν μικρές κοινότητες ασκητών και παρείχαν τη δυνατότητα της μοναχικής αλλά και της ομαδικής λατρείας του θεού. Τον 4ο αιώνα μετά τις εισβολές των γερμανικών λαών στην Ευρώπη, πολλοί κατέφευγαν στα μοναστήρια για προστασία. Τα κεντρικά στοιχεία της ζωής του μοναστηριού ήταν η λατρεία και η εργασία, χειρωνακτική και πνευματική. Το τάγμα των Βενεδικτίνων συνέβαλε δραστικά στην αλλαγή της αντίληψης για την εργασία ως απασχόληση που ταιριάζει σε ελεύθερους ανθρώπους και όχι σε σκλάβους όπως πίστευαν στον ελληνικό και ρωμαϊκό κόσμο. Μία από τις μορφές πνευματικής εργασίας ήταν η αντιγραφή χειρογράφων. Τα μοναστήρια απέκτησαν βιβλιοθήκες και έγιναν τα κέντρα της πνευματικής ζωής της εποχής. Τα βιβλία ήταν ιδιαίτερα σημαντικά. Η παραγωγή τους γινόταν στο *scriptorium*, την αίθουσα γραφής, ενώ τα μοναστήρια συνέλεγαν και βιβλία. Οι πλούσιες βιβλιοθήκες των μοναστηριών τα κατέστησαν τα σπουδαιότερα πνευματικά κέντρα του Μεσαίωνα. Τέλος, λειτουργούσαν επίσης ως ξενώνες, νοσοκομεία και σχολεία.

Βιβλιογραφία

https://www.onlearn.gr/files/13594/epo32_kef11.pdf?lmsauth=4f246db7928909ddac9f2cb55cfce16a75c9c492

<https://www.historical-quest.com/109-archive/mesaioniki-istoria/136-h-paideia-sto-vyzantio.html>

http://daskalosa.eu/history_e/questions/B12_I_ekpaideysi_sto_Byzantio.pdf